

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2025/1

Szakmai védnökök
Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

Szerkesztők
Bozsoki Petra
Kucserka Zsófia
Laczkó András
Pálffy Eszter
Pap Balázs
Szatmári Áron

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora
Maczelka Csaba

Tördelőszerkesztő
Pap Balázs

Borítóterv
Simor Kamilla

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi
Tanszék vezetője (7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN	
Körülzúmmogések	
Zrínyi Péter versformáihoz	9
KEISZ ÁGOSTON	
Mit láttak egymásból?	
Ungvárnémeti Tóth László és a görög felvilágosodás	21
SZIGETI MOLNÁR DÁVID	
A lehetetlen elviselhetetlen könnyűsége	
„Münchhauseniádák” 17. századi szóbeliségünkben	39
RADNAI DÁNIEL SZABOLCS	
„Hejh ha a törvénynek szive volna!”	
Felvilágosult jogi gondolkodás Eötvös Károly <i>Nemzetes Bóthök uram szerencséje</i> című beszélyében	61

KRITIKAI LAPOK

BODROGI FERENC MÁTÉ	
Dupla kávé, honi karton	
S. LACZKÓ András, <i>Kegyetlen gazdagság, anyagi mennyország: Költészet és gazdaság a 18–19. századi magyar irodalomban</i> , Bp., Reciti, 2024 (Irodalomtörténeti Füzetek, 190).	77
MOLNÁR DÁVID	
Vera ludor imaginatione	
TASI Réka, <i>Vana ludor imagine: Az imagináció kora újkori katolikus kontextusai</i> , Bp., Reciti, 2023 (Irodalomtörténeti Füzetek, 187).	87

HASZNOS MULATSÁGOK

VÁMOS VIOLETTA	
„No, nagy leány hát!”	
Vörösmarty műveinek nőalakjairól	93
PAP BALÁZS	
Egy vers kontextusai	
Balassi Bálint: <i>Ó, nagy kerek kék ég...</i>	107
A tanulmányok összefoglalói / Abstracts	125
A lapszám szerzői	129

Molnár Dávid

Vera ludor imaginatione

TASI Réka, *Vana ludor imagine: Az imagináció kora újkori katolikus kontextusai*, Bp., Reciti, 2023 (Irodalomtörténeti Füzetek, 187), <https://www.reciti.hu/2023/7987>.

Vana ludor imaginatione? Szabad-e játszanunk hasztalan képekkel és hasztalan képzetekkel? Mennyire veszélyes a képzelet? Erős falak mögé húzódva őrizkedjünk-e tőle, vagy inkább megzabolázva engedjük be a falak mögé, hogy megfelelő táppal etetve, hasznos munkákra idomítsuk az igába tört, felhizlalt vadat? Tasi Réka könyve a címben ígért fogalom részletes elemzésén keresztül e kérdések megválaszolásában is segíti az olvasót.

A monográfia két fő fejezetet tartalmaz. Az első, *Alteritás és imagináció* címen a második, *Kontextusok* című fejezetnek a bevezetője. Ez az esztétörténeti bevezető az imagináció fogalmát, de főleg a fogalom kora újkori előfordulásainak az összefoglalását igyekszik bemutatni az ezzel foglalkozó szakirodalom segítségével. Az alapvető monográfiák és szakszövegek után az imagináció tematikus perspektíváin keresztül próbálja a szerző finomítani a fogalom jelentését. Mit jelentett az imagináció a kora újkori filozófia és teológia felől, a kora újkori retorika, poétika és művészetelmélet felől, valamint az orvostudomány és annak határterülete, a démonológia felől? A bevezető utolsó része mintegy epilógusként épít hidat a második fő fejezet, vagyis az imagináció katolikus kontextusai felé. Ez a két bekezdés jelöli ki aztán a könyv folytatását: az imagináció három alapvető kora újkori katolikus diskurzusát. Az első a főként jezsuita filozófia-tankönyvek imaginációfogalmával, a második a katolikus képteológia imaginációelméletével, a harmadik pedig a kora újkori retorika- és poétikaelmélet imaginációelméletének a feltűnő hiányával foglalkozik.

Tasi Réka először a *phantasia-imaginatío* fogalom 17. századi vonatkozásait és kontextusait rendszerezi, hogy ezen keresztül közelíthessen a kora újkori katolikus próza azon szövegproduktumai felé, amelyek az imagináció fogalmát jellemzően dogmatikai megfontolások és a vallási praxis alapján működtették. A szerző így jut el a katolikus filozófia-tankönyvekig és azon belül is a korabeli lélekelméletig. Az általános európai körkép után mintegy ennek intézményesített kifolyójaként érkezünk el a magyarországi újszolasztikus lélekelméletig. A magyarországi szerzőknél – mint oly sokszor – ebben az esetben is inkább az Európában kurrens elméletek közös pontjait lehet megragadni, mintsem valami ettől eltérő egyedit. Fontos hangsúlyozni, hogy a vizsgált szövegek esetében főleg tankönyvekről van szó, vagyis normatív tudományos igénnyel készültek, és a tudás közös nevezőjén igyekeztek meghatározni és rendszerezni azokat az elveket és módszereket, ame-

lyek érvényesek és követendők. Ugyanakkor ebben az esetben is elmondható, hogy a közös eszmei és filozófiai-teológiai háttér legalább annyira tanulságos, mint a valami összeurópai, pánszlovén rendszertől való magyarországi eltérések katalogizálása. A magyarországi szerzők műveiben fellelhető belső érzékekről szóló tanítások is abba az általánosnak mondható irányba mutatnak, amely szerint az imagináció mint belső érzék elméleti és ezen keresztül gyakorlati jelentősége is megnövekedett a 17. században. Nagyobb súlyát annak köszönhetette, hogy az imagináció és az ebből feltámadó indulat közötti elméleti térből kihullott a közvetítőként funkcionáló *vis aestimativa* vagy *vis cogitativa*, amely sokáig zsilipként tompította, szűrte meg és engedte át az imagináció/fantázia lökéshullámain. Bíróként vagy Szókratész daimónjaként ítéltette meg, hogy az indulat és vágyak felé közvetített phantasmák, képek ártalmasak, vagy hasznosak-e. Tasi Réka felhívja a figyelmet, hogy a korabeli katolikus magyar „szakirodalom” ebben is együtt rezonált az általános európai szellemi iránnyal, és az érzékelés, valamint a lélek működésének 16–17. századtól kezdődő átalakulásában is egyfajta fordulópontot jelentett az *aestimatio/cogitatio* közvetítő közegének a kiiktatása, amely aztán egyik meghatározó aspektusa lett a későbbi romantikus és posztromantikus művészetelméleti paradigmaváltásnak. Másként fogalmazva, az imaginációnak nagyobb lett a hatásköre, mert már közvetlenül hatott az indulatokra. Míg korábban a képzelet ajtaja a cogitatio előszobájába nyílt, innentől kezdve már egyenesen a lélek nappalijába vezet. Ha megborzong a képzelet, akkor libabőrösen didereg a lélek is. A szerző – a kortárs szakirodalommal egyetértve – azt is meggyőződéssel állítja, hogy az imagináció elméletének filozófiai tárgyalásában bekövetkező korabeli elmozdulások egyáltalán nem függetlenek „a katolikus irodalom látványosan megerősödő képszerűségét eredményező retorika felvirágzásától”. (64.)

A következő résszel érkezünk meg a fenti állítás elméleti kifejtéséhez a katolikus képteológián és képvitákon keresztül: „A képzelet működésével, hatalmával történő szembesülés, az erre történő reflexió jelen van ugyanis a katolikus képtisztelet elméletében, argumentációjában, valamint a képelméletben, ugyanakkor a képtisztelet protestáns kritikájában, elutasításában is felbukkan.” (65.) Ezeknek az elméleti polémiáknak gyakorlati jelentőségük volt. Nagy a tét! Egyáltalán nem mindegy, hogy a képtiszteletet megfelelő elméleti felkészültséggel pontosan el tudjuk-e határolni a bálványimádástól. A Trient utáni katolikus képteológia összefoglalását követően a magyarországi vitairatokból példák segítségével leszűrt két olyan argumentumtípussal foglalkozik részletesebben a szerző, amely a *phantasia-imaginatio* eszmetörténeti kontextusába emeli a vitát. Az egyik a jelelméleti érv, a másik pedig az imagináció képteológián belüli katolikus elmélete. Tasi Réka a katolikus érvrendszer három fontos argumentumát Pázmány szövegrészletei segítségével világítja meg: 1) szöveg és kép egyenrangúsága; 2) ennek a jelelmélettel való megerősítése; 3) a képek kiiktathatatlan részvétele a kognitív folyamatokban. E téma részletes filozófiai-teológiai fejtegetései után egy szatellitfejezet következik, amely egyfajta teológiai propagandaként a képtiszteletről szóló korabeli latin és magyar nyelvű versekkel foglalkozik. A szerző jelzi, hogy nem törekszik teljességre, csak

a kutatásai során felbukkanó ezen tárgyú verseket szeretné regisztrálni és röviden elemezni a korábban ismertetett teológiai-filozófiai támpontok segítségével. A kép-teológiai fejtegetéseket a kép és látás érzékének elválaszthatatlansága miatt a korabeli optikaelmélet segítségével is megerősíti, amelynek vizsgálatába szintén bevonja a kora újkori magyarországi szerzők műveit is. A fejezetet záró alfejezet a katolikus képelméletnek a kegyességi irodalommal való összefüggéseiről szól, amely a sűrű elméleti megalapozáson túl a prédikáció mint meditáció és a meditáció mint prédikáció gyakorlatára is kitér, és ezen keresztül az imaginatív meditáció elméletét is bemutatja.

Tasi Réka a könyv utolsó fejezetében az imagináció tűjét keresi a kora újkori retorika és poétika szénakazlában. Mint megtudjuk, a feladat nem könnyű. Hiába futja át a modern szakirodalmat, és hiába foglalja össze az imagináció fogalmi helyét az antik retorikában, az ásító hiány hiány marad. Olyan hiány, amely nem lehet véletlen. Ezt a nyomozást követhetjük végig a fejezetben példákön és példák hiányán keresztül, hogy végül a megtalált tű, a nagyszombati kiadású *Manuductio ad eloquentiam* című praeceptumgyűjtemény elemzésével záruljon a könyv. Hogy erre a tűre mit lehet majd felfűzni, vagy mit varrhatunk és hímezhetünk vele később, az majd csak egy jövőbeli kutatás során derülhet ki.

Tasi Réka könyve nemcsak ismeretlen és feltáratlan területre vezeti az olvasót, hanem átfogó képet is ad a kora újkori imagináció fogalmának a megértéséhez. Az anyag nagysága miatt az imagináció, fantázia, képzelet elméletének a feltárását csak elkezdni lehet, befejezni aligha. A szerző párbeszédre hívja és ütközteti a korabeli „szakirodalmat” és a modern, nemzetközi, valamint magyar szakirodalmat is. A monográfia különlegességét mégis az adja, hogy az általános eszmetörténeti összefoglalás után egy szűk, ám annál érdekesebb területre fókuszál: az imagináció elméleti és gyakorlati működtetésére a kora újkori katolikus és jezsuita praeceptumirodalomban, amelyet a poszttridenti katolikus képteológia érvrendszerének a felvázolásán keresztül fejt ki. Ez a hiánypótló mű nagyon fontos kiindulópontja lehet majd a későbbiekben további filozófiai, teológiai és irodalomelméleti kutatásoknak. *Vera ludor imaginatione!*